

Domsagohistorik

Falköpings tingsrätt

Text: Elsa Trolle Önnerfors

Tings- och rådhusinventeringen 1996 - 2007

Eva Löfgren

Ylva Blank

Henrik Borg

Elsa Trolle-Önnerfors

Johanna Roos

Göta Hovrätt – F.d. Skaraborgs län – Falköpings tingsrätt

Anledningen till att så många platser i Västergötland blev rätts tingsstäder omkring 1640 var att (den tämligen nyinrättade) Göta hovrätt i slutet av 1630-talet utfärdade ett cirkulärbrev (20/6 1638), som uppmanade landshövdingarna att snarast se till att tingslagen inrättade fasta tingsplatser samt att tingsstugor uppfördes. I början av 1600-talet fanns inte ett enda fast tingsställe i hela Västergötland. I de östra delarna av Göta hovrätts jurisdiktion hade det länge funnits fasta tingsplatser, till exempel i Småland.¹

Utvecklingen från 1600-talet fram till 1800-talets början

Vartofta, Frökinds, Laske och Barne härad bildade en gemensam domsaga 1680. Vartofta bröts ut och utgjorde en egen jurisdiktion mellan åren 1781 och 1808, men återfördes till den ursprungliga domsagan sistnämnda år.² Två år senare, 1810, bröts Laske och Barne härad loss, och domsagan fick benämningen Vartofta och Frökinds domsaga (Laske och Barne härad, se Lidköpings tingsrätt). I domsagan fanns tre tingslag med namn efter respektive tingsplats: Slättäng, Dimbo samt Leaby.³

Dimbo tingslag

Dimbo, som sedan länge varit en centralbygd för den östra delen av Vartofta härad, blev rätts tingsstad 1686. Tidigare hade tingslaget haft sitt tingsställe i Hångsdala där länsman bodde. Man vet inte när det första tingshuset i Dimbo uppfördes, men det låg i gamla Dimbobygd, i vinkel med gästgiveriet vid den stora kungsvägen. Huset var uppfört i två våningar, en undervåning i sten och en övervåning i trä.⁴ NLB ansåg i sin inventering av svenska tingshus på 1880-talet att tingshuset i Dimbo var i ”oklanderligt skick”.⁵ Byggnaden användes fram till 1908 då tinget flyttades in till Tidaholm. Redan på 1890-talet hade några av invånarna i Tidaholm föreslagit att de tre tingslagen skulle slås samman, och att det gemensamma tingsstället skulle placeras i Tidaholm, som blivit något av en centralort för området. Tidaholm hade vuxit fram som ett industrisamhälle under andra hälften av 1800-talet, och hade dessutom fått järnvägsförbindelser på 1870-talet. Tidaholm bruk skänkte en lämplig tomt till tingshusbyggandsskyldige och 1904 stod det nya tingshuset med arrestlokaler färdigt. Tingshuset låg vid en huvudgata i de centrala delarna av samhället, som blev stad två år senare (1910).⁶

Slättängs tingslag

Slättängs tingslag höll till en början ting i Slättäng. År 1689 flyttades tingsstället till Sjogerdala, men 1701 var man tillbaka i Slättäng. Det fanns även några andra tingsplatser inom tingslaget som utnyttjades. Mellan åren 1716 och 1720 höll man även ting i Sandhem, men sistnämnda år var tinget återigen i Slättäng. Sex år senare, 1726, höll man ting i Westrakärr. Detta pågick fram till 1735. Tingslaget använde även Dimbos tingslags tingsställe i Dimbo från början av 1700-talet fram till 1908. År 1913 flyttades tinget in till Tidaholm (se nedan).

1 Hallbäck, Sven Axel: *Kring Kollängens tingshus. En minnesskrift*, Lidköping 1970, s. 14; Wildte, Fridolf: ”Västergötlands tingsställen. II. Tingsställena i Skaraborgs läns västra del”, s. 48, I: Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift 1960.

2 K.Br. den 4/2 1781 och den 9/5 1808, Almquist, Jan Eric: *Lagsagor och domsagor i Sverige: med särskild hänsyn till den judiciella indelningen*, Stockholm 1954, s. 269.

3 Almquist s. 269f. Frökinds härad var förenat med Ållebergs fjärding av Vartofta härad till ett tingslag med tingsställe i Leaby.

4 Gustafsson, C. J.: ”Dimbo ting, gästgiveri och skjutsstation”, s. 20ff. I *Dimbobygden* 1967. Tingshuset i Dimbo påminner utseendemässigt om tingshuset i Binneberga (se Mariestads tingsrätt).

5 Nya Lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Fjerde delen. Bihang. Stockholm 1884. Tabell n:o 1 om Dimbo tingslag.

6 Kjellgren, Ernst: Tidaholm. Från sätesgård till industriort, Falköping 1977, s. 116f.

Leaby tingslag

Leaby blev rätts tingsstad 1641 och det första tingshuset stod klart på 1650-talet. Huset låg i närheten av gästgiveriet. Tingshuset förföll mot slutet av 1600-talet, men ingenting gjordes för att förbättra dess skick. Inget nytt tingshus uppfördes, och tingen fick hållas i Falköping. Sommartingen kunde emellertid hållas i Leaby. Vissa av förhandlingar hölls på gästgiveriet, vars lokaler var för små för ändamålet. Ett tingshus uppfördes troligen på gårdsplanen till gästgiveriet omkring 1775. Efter tjugo år fick huset byggas om på grund av rötangrepp. Samtidigt flyttades huset en bit bort från gästgiveriet som behövde mer utrymme. Tingshuset var helt återuppfört 1803. År 1811 tillkom ett arresthus.⁷ På 1880-talet konstaterades att tingshuset var i gott skick, men mot slutet av århundradet var det ganska förfallet och tingslaget var i behov av nya lokaler.⁸ Så var även fallet med tingshuset i Slättäng. I början av 1900-talet uppkom dessutom tanken på att slå ihop tingslagen i Vartofta och Frökinds domsaga till ett gemensamt tingslag. Så skedde också 1913. Det gemensamma tingsstället placerades i Tidaholm, och häradsrätten flyttade in i Dimbo tingslags tingshus från 1904.⁹ Kansliet placerades emellertid i Falköping, trots att Falköping låg utanför domsagans område.¹⁰ Möjligen hade man redan i början av 1900-talet vissa planer centralisering, och ville placera kansliet i bygdens centralort.

Vilske och Gudhems härad

Numera ligger även områdena för Vilske och Gudhems härad under Falköpings tingsrätts domkrets. Under årens lopp har båda häraderna haft tingsställe i Falköping. Vilske härad höll ting på gästgiveriet i Gökhem från slutet av 1600-talet fram till mitten av 1700-talet då tinget flyttades till det nybyggda tingshuset i Torbjörntorp, som ligger strax norr om Falköping (se nedan). År 1680 hade Gudhems härad sin tingsplats i Stenstorp. En tingsstuga fanns på platsen, och man höll troligen till i något av husen i Prästgården. Tinget flyttades till Segerstad 1686, och sedan till Torbjörntorp 1701. Torbjörntorp hade fungerat som häradets tingsställe redan tidigare, och tingshuset låg precis vid gästgiveriet. År 1717 brann tingshuset ned, och mellan åren 1726 och 1737 höll man ting på gästgiveriet i Ranstad.

Ett nytt tingshus uppfördes i Torbjörntorp för både Gudhems och Vilske härad på 1750-talet. Huset var i kalksten och stod klart 1758. Det var i bruk fram till 1781 då det var helt förfallet. Några reparationer företogs aldrig, och istället för att uppföra ett nytt tingshus på platsen beslutade de båda häraderna att förlägga tingen till Falköping. År 1783 flyttades tinget sålunda till Falköping. Som tingshus användes till en början Vikens gård, men sedan inköptes en envåningsbyggnad på Storgatan och här höll man ting fram till 1874 då huset såldes. Samma år flyttade Gudhems härad sin tingsplats till Stenstorp, där ett nytt tingshus stod klart 1884 (tingshuset i Stenstorp, se vidare Skövde tingsrätt). Vilske härad stannade kvar i Falköping i hyrda tingslokaler. *I vilket hus?* År 1900 stod ett nytt tingshus klart i Floby för Vilske härad. Huset, som togs i bruk året därpå, låg vid järnvägen strax intill Sörby station i nuvarande Floby. Sörby gästgiveri fanns också i närheten.¹¹ *Floby var tingsställe fram till 1970. Efter tingsrättsreformen hamnade Vilske härad under Falköpings kommun och under Falköpings tingsrätts domsaga med tingsställe i Falköping.*

Rådhusrätter

Staden Falköping hade rådhusrätt. Ett äldre rådhus hade förstörts 1566 och sedan inte återuppförts.

7 von Euler, Georg: "I Leaby", s.19ff. I: *Falbygden* 1979.

8 NLB's betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Fjerde delen. Bihang. Stockholm 1884. Tabell n:o 1 om Leaby tingslag.

9 SFS 1912:205

10 Kjellgren s. 117.

11 *Boken om Vilske*, Falköping 1980, s. 332ff; Eksell, Gustaf: *Skarabygdens domsaga. En historik*, Skara 1959, s. 31. Sköld, Hugo: *Boken om Stenstorp*, Falköping 1975, s. 352ff.

På 1620-talet ansökte stadens borgerskap om ekonomisk hjälp för att uppföra ett rådhus. Byggnaden förstördes i en brann 1769 då flera publika byggnader eldhärjades. Rådhuset återuppfördes emellertid. Det var beläget på västra sidan av stadens torg. Första våningen var i sten och den övre i trä. Huset användes även av Gudhems härad, som höll ting där.¹²

Utvecklingen under senare hälften av 1900-talet

Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan hade byggts ut, socialvården och bostadsbyggandet likaså, för att inte glömma all teknisk service i form av el, avlopp och vatten. I början av 1950-talet genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Även domsagoindelningen påverkades av kommunförändringarna och rationaliserades. Domkretsarna blev betydligt större än vad de hade varit tidigare.¹³ Från och med 1954 upphörde rådhusrätten i Falköping, och staden förenades istället med Vartofta och Frökinds domsaga.¹⁴ Tanken på att lägga Falköping under landsrätt hade uppkommit redan tio år tidigare. Man ville dock vänta på att ett nytt tingshus skulle uppföras. Detta dröjde på grund av den byggransonering som rådde efter krigsåren. En annan möjlighet, som hade kunnat möjliggöra en snabbare sammanslagning, hade varit att bygga om rådhuset, men detta visade sig bli för dyrt. Det nya tingshuset kunde till slut invigdas i december 1953 (även Tidaholm var kvar som tingsställe).¹⁵ Byggnaden fick beröm i lokaltidningen, som menade att tingshuset blivit ”något av smyckets diamanter”.¹⁶

Ytterligare kommunreformer genomfördes på 1960- och 70-talen, då bland annat det gamla stadsbegreppet försvann. År 1965 förstärktes rådhusrätterna, och i början av 1970-talet trädde den nya underrättsreformen i kraft. Häradsrätterna och rådhusrätterna försvann och ersattes av tingsrätter. Tingshusbyggnadsskyldigheten upphörde vid samma tidpunkt. Falköpings tingsrätt bildades 1971. Det enda tingsstället placerades i Falköping, och tingsstället i Tidaholm drogs in.¹⁷ Tingsrätten är fortfarande inrymd i tingshuset från 1953.

Ordinarie domare

Lagmän i Falköpings tingsrätt

Georg von Euler	fullm. 1.10.1961	1971–1973
Tord Granger	fullm. 1.1.1974	1974–1980
Jan Lindström	fullm. 1.4.1980	1980–1995

Rådmän i Falköpings tingsrätt

Walter Friedmann	1971–1982†
Hans Erik Jonasson	1983–1988

12 Ljungström, Claës Johan: *Wartofta Härad med staden Falköping* (faksimil), Stockholm 1975, s. 197.

13 Från och med ingången av 1952 omfattade Vartofta och Frökinds domsaga följande område: Frökinds, Vartofta, Dimbo, Hökensås, Mullsjö, Habo, Fågelås och Fröjereds landskommuner samt Tidaholms stad (SFS 1951:353).

14 SFS 1953:683. Jfr SFS 1943:56.

15 SFS 1953:659. Se även Johansson, Anton: *Falköpings kommunala historia 1940-1964*, Falköping 1965, s. 38f.

16 Falköpings tidning den 22/12 1953.

17 SFS 1970:404. Falköpings tingsrätts domkrets omfattade 1971 områdena för Falköpings, Gudhems, Stenstorps, Tidaholms, Dimbo, Fröjereds, Frökinds, Fågelås, Habo, Hökensås, Mullsjö, Vartofta och Vilske kommuner. Efter ytterligare kommunsammanslagningar på 1970-talet omfattar domkretsen idag Falköpings och Tidaholms kommuner (SFS 1982:996). Fram till 1997 ingick även Habo och Mullsjö kommuner i domkretsen. De fördes över till Jönköpings tingsrätts domsaga från och med ingången av 1998 (SFS 1997:1111).

Vartofta härad

Domsagotillhörighet:	1680–1780	Med Frökinds, Laske och Barne härad
	1781–1807	Egen domsaga
	1808–1810	Med Frökinds, Barne och Laske härad
	1810–1970	Med Frökinds härad ¹⁸

Tingsplatser i Dimbo tingslag¹⁹ :

1686– tidigt 1700-t	Hångsdala Dimbo
------------------------	--------------------

Tingsplatser i Leaby:

1680–1913	Leaby
-----------	-------

Tingsplatser i Slättängs tingslag:

1680 ²⁰ –1689	Slättäng Sjogerdala
1716–1720	Sandhem
1720–1726	Slättäng
1726–1735	Westrakärr
1689–1701	Stora Sjogerdala i Velinga socken ²¹
1701–1913	Slättäng
början av 1700-talet–1908	Dimbo
1908–1970	Tidaholm

Häradshövdingar:

Anders Ollonberg	fullm. 18.12.1680	1680–1694†
Gabriel Hadelin ²²	fullm. 15.3.1694	1694–1710†
Svante Segerwall	fullm. 16.11.1710	1710–1721
Fredrik Ferdinand Flach	fullm. 16.2.1721	1721–1734
Johan Nyman	fullm. 14.1.1734	1734–1755
Johan Gabriel Crutz	fullm. 4.10.1755	1755–1777 ²³
Samuel Brag	fullm. 6.8.1777	1777–1780
Hans Ludvig Munthe	fullm. 13.1.1780	1780
Henning Adolf von Strokirch	fullm. 4.2.1781	1781–1809 ²⁴
Bengt Samuel Arsenius	fullm. 4.6.1810	1810–1844†
Otto Emanuel Wijkmark	fullm. 30.1.1845	1845–1879†
Svante Albin Brag	fullm. 9.7.1880	1880–1904
Axel Petrus Johansson	fullm. 8.12.1904	1904–1934
Sten Vallqvist	fullm. 26.10.1934	1935–1961
Georg von Euler	fullm. 1.6.1961	1962–1970

18 1810 bestod domsagan av tre tingslag, uppkallade efter tingsplatserna, Slättäng, Dimby och Leaby. Frökinds härad var förenat med Ållebergs fjärding i Vartofta härad med tingsplats i Leaby. 1913 slogs de tre tingslagen ihop med gemensamt tingsställe i Tidaholm

19 Förutvarande Hångsdala tingslag.

20 Regelbundet från 1668

21 Ersatte Slättäng som tingsplats.

22 Adlad Leijonstolpe

23 Förklarades ämbetet förlustig 21.2.1777

24 Se Vartofta domsaga

Frökinds härad

Domsagotillhörighet:	1680–1780	Med Vartofta, Barne och Laske härad
	1781–1808	Med Barne och Laske härad
	1808–1810	Med Vartofta, Barne och Laske härad
	1810–1970	Med Vartofta härad ²⁵

Tingsplatser:

Hassla ? ??
Leaby (se fotnot)

Häradshövdingar:

Anders Ollonberg	fullm. 18.12.1680	1680–1694†
Gabriel Hadelin ²⁶	fullm. 15.3.1694	1694–1710†
Svante Segerwall	fullm. 16.11.1710	1710–1721
Fredrik Ferdinand Flach	fullm. 16.2.1721	1721–1734
Johan Nyman	fullm. 14.1.1734	1734–1755
Johan Gabriel Crutz	fullm. 4.10.1755	1755–1777 ²⁷
Samuel Brag	fullm. 6.8.1777	1777–1780
Hans Ludvig Munthe	fullm. 13.1.1780	1780–1796
Jonas Adolf Hvitfelt	fullm. 19.4.1796	1796–1807†
Henning Adolf von Strokirch	fullm. 4.2.1781	1808–1809 ²⁸
Bengt Samuel Arsenius	fullm. 4.6.1810	1810–1844†
Otto Emanuel Wijkmark	fullm. 30.1.1845	1845–1879†
Svante Albin Brag	fullm. 9.7.1880	1880–1904
Axel Petrus Johansson	fullm. 8.12.1904	1904–1934
Sten Vallqvist	fullm. 26.10.1934	1935–1961
Georg von Euler	fullm. 1.6.1961	1962–1970

Gudhems härad

Domsagotillhörighet:	1680–1864	Med Kåkind, Valle och Vilske härad
	1864–1937	Med Kåkinds härad ²⁹
	1938–1970	Med Kåkinds härad samt Skövde stad ³⁰

Tingsplatser:

1680–1686	Stenstorp
1686–1696	Segerstad
1696–1700	Ambulerande
1700–1717	Torbjörntorp
1717–1726	Ambulerande
1726–1737	Ranstad
1737–1810	Torbjörntorp
1810–1884	Falköping
1885–1938	Stenstorp
1938–1970	Skövde

(Hjo användes sporadiskt fram till 1978)

Häradshövdingar:

25 1810 bestod domsagan av tre tingslag, uppkallade efter tingsplatserna, Slättäng, Dimby och Leaby. Frökinds härad var förenat med Ållebergs fjärding i Vartofta härad med tingsplats i Leaby. 1913 slogs de tre tingslagen ihop med gemensamt tingsställe i Tidaholm

26 Adlad Leijonstolpe

27 Förklarades ämbetet förlustig 21.2.1777

28 Se Vartofta domsaga

29 Domsagan bestod av två tingslag, Gudhem med tingsställe i Stenstorp och Kåkind med sitt i Varsås

30 Domsagan bestod även nu av två tingslag, dels Skövde stad och dels Gudhems och Kåkinds härad. Båda tingslagen hade tingsställe i Skövde.

Magnus Gabriel Lagerhjelm	fullm. 18.12.1680	1680–1682
Gustaf Ryding ³¹	fullm. 19.6.1682	1682–1695
Lars Collin	fullm. 17.10.1695	1695–1715†
Jonas Lundin	fullm. 19.7.1716	1716–1736†
Johan Braunerhielm	fullm. 27.5.1736	1736–1755
Alexander Löfvenskjöld	fullm. 3.11.1756	1756–1776†
Georg Arsenius	fullm. 19.3.1777	1777–1807†
Jonas Swalander	fullm. 10.11.1807	1807–1844†
John Erik Swalander	fullm. 11.6.1845	1845–1878
Claes Harald Gabriel Ryman (f i Vårsås)	fullm. 30.12.1878	1878–1907
Erik Gustaf Theodor Carlson	fullm. 31.8.1907	1907–1909
Frans Oscar Nyman (f i Vårsås)	fullm. 3.12.1909	1909–1936
Johan Olof Odencrants	fullm. 20.11.1936	1936–1958
Gunnar Lindskog	fullm. 1.10.1958	1958–1961
Carl-Gustaf Asplund	fullm. 19.1.1961	1961–1970

Vilske härad

Domsagotillhörighet:	1680–1864	Med Gudhem, Kåkind och Valle härad
	1864–1943	Med Valle och Skånings härad ³²
	1944–1970	Med Valle och Skånings härad samt Skara stad ³³

Tingsplatser:	1680–1760	Ambulerande
	1760–1782	Torbjörntorp (gästgivaregården)
	1782–1900	Falköping
	1901–1970	Floby

Häradshövdingar:

Magnus Gabriel Lagerhjelm	fullm. 18.12.1680	1680–1682
Gustaf Ryding ³⁴	fullm. 19.6.1682	1682–1695
Lars Collin	fullm. 17.10.1695	1695–1715†
Jonas Lundin	fullm. 19.7.1716	1716–1736†
Johan Braunerhielm	fullm. 27.5.1736	1736–1755
Alexander Löfvenskjöld	fullm. 3.11.1756	1756–1776†
Georg Arsenius	fullm. 19.3.1777	1777–1807†
Jonas Swalander	fullm. 10.11.1807	1807–1844†
John Erik Swalander	fullm. 11.6.1845	1845–1863
Henrik Törner Planck	fullm. 30.12.1864	1864–1883†
Carl Gustaf Wennberg	fullm. 9.5.1884	1884–1904
Georg Adolf Edvin Kronlund	fullm. 25.5.1905	1905–1930 ³⁵
Pehr Gustaf Lindström	fullm. 6.10.1933	1933–1939

31 adlad Rydingstierna

32 1864 bestod domsagan av tre tingslag, Valle med tingsställe i Skärv, Skåning med tingsställe i Skara och Vilske med tingsställe i Falköping. Från 1905 slogs Valle och Skåning ihop med tingsställe i Skara

33 Från och med 1947 utgjorde domsagan ett tingslag men fortfarande med två tingsställen i Skara och Floby

34 adlad Rydingstierna

35 Under åren 1930–33 var ämbetet vakant